

všeľudského charakteru, je reakciou na anglické pomery so všetkými ich špecifickými črtami, je určená pre súčasnú mentalitu anglického čitateľa. Vidno to okrem iného aj z výberu autorov, s ktorými Robertson polemizuje, resp. ktorými argumentuje. Z týchto skutočností vyplývajú aj niektoré nedostatky knihy. Z tohto hľadiska bolo správne zaradenie rozsiahlej záverečnej hodnotiacej štúdie L. Tomáška.

Medzi nedostatky práce po obsahovej stránke možno okrem nedostatočného, resp. nesprávneho diferencovania niektorých pojmov a občasného zjednodušovania problémov (napr. v kapitole o jestvovaní duše, o propagande a inde) počítať aj častú kompromisnosť a polovičatosť záverov. Na anglické pomery znejú zaiste mnohé autorove formulácie veľmi revolučne, z nášho hľadiska je však v práci veľa nedopovedaného. Treba však mať na zreteli, že autor zrejme aj z taktických príčin ide často cestou menšieho odporu. Polemický, neautoritatívny charakter Robertsonovej argumentácie v mnohých kapitolách spôsobuje, že, ako sa správne poznamenáva v záverečnom slove, kniha zaujme aj odporcov.

Po formálnej stránke nie sú jednotlivé kapitoly na rovnakej úrovni, pokiaľ ide o náročnosť, resp. prístupnosť výkladu; populárny spôsob podania sa strieda s náročnejším vedeckým rozborom, čo konečne vyplýva zo samého charakteru práce. Výraznou prednosťou knihy je vtipný, živý štýl; vidno, že aj „suchú“ filozofickú problematiku možno podať pútavo.

S. Dornič

T. I. OJZERMAN, NEOTOMIZMUS — FILOZOFIA SÚČASNEJ REAKČNEJ BURŽOÁZIE.*

Knížka je venovaná kritickému rozboru reakčného filozofického smeru, ktorý zaujíma v súčasnej buržoáznej filozofii jedno z popredných miest. Neotomizmus ako oficiálna filozofia katolicizmu, priamo podporovaná Vatikánom, má značný vplyv na veriace masy v celosvetovom meradle, zvlášť pre svoju mimoriadne aktívnu publikačnú i pedagogickú činnosť.

Práca má okrem úvodu štyri kapitoly:

* Vydalo vydavateľstvo Osveta, Bratislava 1960, strán 92.

Reakčno-utopistické hlásanie návratu k stredoveku a jeho skutočný sociálny zmysel, Neotomizmus — obrodenie stredovekej filozofie Tomáša Akvinského, Filozofické krédo neotomizmu, Neotomisti — obhajcovia kapitalizmu.

V úvode poukazuje autor na súčasnú úlohu katolicizmu vôbec a neotomizmu zvlášť pri brzdení vedeckého i sociálneho pokroku. Prvá kapitola vysvetľuje, ako a prečo sa neotomizmus vracia k stredovekým ideám; ukazuje, že neotomizmus je zákonitým javom a adekvátnym výrazom súčasnej krízy kapitalizmu. Druhá kapitola rozoberá jednotlivé stránky filozofie Tomáša Akvinského a objaňuje, prečo jeho myšlienky imponujú súčasnej buržoázii. V tretej kapitole odhaľuje autor rafinované, ale vcelku priezračné úsilie stúpencov neotomizmu o „zmierenie“ rozumu s vierou, vedy s náboženstvom a podáva kritický rozbor neotomistickej interpretácie rôznych javov a pojmov z oblasti filozofie a prírodných vied. Posledná kapitola sa zameriava na kritiku sociologických a sociálno-politických koncepcií neotomistov. Zdôrazňuje, že práve v tejto oblasti je neotomizmus zvlášť nebezpečný, pretože sa často zdanlivo stavia na pozície robotníckej triedy a svoje stredoveké jadro zahŕňa frázami o „nových formách“ sociálneho pokroku, o možnosti „strednej cesty“ riešenia triednych rozporov a obratne sa prispôbuje súčasným historickým podmienkam.

Práca, i keď rozsahom nevelká, je aktuálna a zaplná medzeru v našej populárnovedeckej literatúre o súčasných buržoáznych filozofických smeroch na Západe. Je písaná názorne a presvedčivo.

S. D.

J. PRIESTLEY, VYBRANÉ SPISY.*

Touto knihou sa nám dostáva do rúk výbor z diela významného anglického prírodovedca a filozofa z 18. stor. Jozefa Priestleyho (1733 — 1804). Do dejín prírodovedy sa zapísal najmä objavením kyslíka, do dejín filozofie ako materialista, resp. materializujúci deista, nadväzujúci na pokrokové tradície anglického materializmu, na Hobbesa, Tolanda, Hartleya a iných. No okrem filozofických a prírodovedeckých prác sa v tomto výbore stretávame aj s jeho politickými spismi.

* Vydalo SNPL, Praha 1960, strán 447.

Nás zaujímajú predovšetkým Priestleyove filozofické diela. Na prvom mieste *Vybraných spisov* je jeho *Rozprava o hmote a duchu*. Ovplyvnený Newtonovým metodologickým postupom i výsledkami jeho skúmania dochádza k záveru, že vidieť podstatné vlastnosti hmoty v rozpriestranosti, nepriestupnosti, vážiteľnosti atď. je nedostatočné, kým sa jej neprípíše príznačnosť a odpudivosť. Ony tvoria jej podstatné vlastnosti a všetky ostatné vyplývajú z nich. Priestleyove názory sa nepriamo obracajú proti Descartovi, ktorý určil ako podstatnú vlastnosť hmoty rozpriestranosť, kým vraj podstatnou vlastnosťou ducha je myslenie. Takto nielenže uznával dve svetové substancie, ale oddelil ich od seba natolko, že nemali nič spoločné a nemohli na seba vplývať. Preto novodobí materialisti znova a znova dokazovali, že jestvuje len jedna substancia, hmota, že nie je pasívna, ale aktívna, t. j. jej neodlučiteľnou vlastnosťou je aj pohyb a že myslenie je produktom hmoty, mozgu a nie je od neho oddeliteľné. Tak Hobbes, Toland a tak aj Priesley. Hneď v úvode svojho diela jasne hovorí: „Myslím spiše, že celý človek má nejaké *jednotné složení* a že vlastnosť *vnímaní* stejně jako i jiné schopnosti, které nazýváme *duševní*, jsou výsledkem (ať už nutným či nikoli) takové organické struktury, jakou je mozek. Z toho vylývá, že celý človek zaniká smrtí, že nemáme nádeje na záhrobní život a že posmrtná existencie je možná pouze na základe živení“, t. j. na základe biblie, môžeme dodať. Tvrdenie buržoázných autorov (pozri napr. Ü b e r w e g, *Geschichte der Philosophie*), že Priestley obhajuje nesmrteľnosť duše, je teda nesprávne.

Ďalšou Priestleyovou prácou, s ktorou sa v tomto výbere stretávame, je *Teória filozofickej nevyhnutnosti*. Priestley sa nám tu predstavuje ako determinista, bojujúci proti „filozofickej slobode“, ako hovorí, t. j. proti indeterminizmu, najmä v psychickej oblasti. Svet je refaz príčin a následkov, všetko má svoju príčinu a to platí aj o vôľových činoch, hovorí. Vôľa je tiež determinovaná, a preto nerobí nič, čo by nemalo nejakú pohnútku, bez ohľadu na to, či si ju uvedomujeme alebo nie. Zázraky, t. j. nadprirodzené zásahy do tejto refazy, takže by vzniklo niečo, čo nemá prirodzenú príčinu v predchádzajúcej prirodzenej akcii, Priestley nepripúšťa. Je determinista, no nechce byť fatalista, čo sa mu však nedarí. Uznáva totiž existenciu boha, aj keď len v deistickom ponímaní: ako prvú

príčinu sveta, ktorý po stvorení beží samostatne ďalej. Hoci teda boh už potom do sveta vraj nezasahuje, predsa len predom určil jeho beh, „a proto všechno, co se stalo v minulosti, v přítomnosti i v budoucnosti, je přesně takové, jak to tvůrce přírody zamýšlel a jak to zařídil“ (145). A už je vo fatalizme. Fatalizmus nie je totiž nič iné než tvrdenie, že je predom určené, čo a ako sa bude na svete diať. Je to to isté, čo kalvínska náuka o predestinácii a kresťanské učenie vôbec. Tam zaviedol Priestleyho jeho nedôsledný materializmus, snaha navliecť ho do kresťanského rúcha, aj keď len navonok (neveríme totiž, že Priestley existenciu boha ozaj uznával). Priestley si však uvedomuje, že kde je predurčenie — ako aj v jeho náuke — tam je fatalizmus a snaží sa vykrútiť tým, že skutočný fatalizmus potrebuje zázraky, ktorými vyššia moc nasilu vedie udalosti tam, kam pôvodne chcela. S tým však nemožno súhlasiť.

Tretou prácou vo výbere je *Rozbor diela dr. Reida Skúmanie o ľudskej myslí na základe zdravého rozumu*. Tomáš Reid bol škótsky filozof z 18. stor., ktorý sa obrátil proti filozofickým dôsledkom anglického empirizmu, najmä ako sa prejavili u Humea. Ak Locke ešte uznával, že aspoň tzv. primárne kvality sú verným odrazom objektu, ak Berkeley už zosubjektívizoval aj tieto a pokúsil sa vyvrátiť existenciu ich objektívneho nositeľa, hmoty vôbec, tak Hume podvrátil existenciu duchovnej substancie ako nositeľa duševných dejov a ohľadom existencie vonkajšieho sveta sa vyjadril agnosticky: neviem či existuje, mám do činenia len s ideami a ich spojeniami. Príčina a účinok sú tiež len spojenia v mojej myslí.

Tento skepticizmus a idealizmus, ktorý podkopával zdanlivo neotrasiteľnú vieru v také hodnoty, ako sú svet, duša, boh a iné, vyvolal reakciu škótskej školy, ktorá chcela zachrániť ich objektívnu existenciu. Robila to však spôsobom, ktorý už nebolo možné udržať: odvolávaním sa na boha, ktorý vraj dal človeku zdravý rozum, inštinky a pod., zaisťujúce mu spoľahlivé idey o vonkajšom svete, aj keď nie vždy pochopiteľným spôsobom. Poznanie sa totiž nedeje vraj len empiricky, ale mnoho je nám dané aj a priori, je nám vrodené. Tak napr. odvodzovanie podobných následkov z podobných príčin a celý „induktívny princíp“, idea našej vlastnej existencie, ktorá predchádza usudzovanie a skúsenosť, viera,

že vnemom zodpovedá objektívny predmet atď.

Je pochopiteľné, že takéto názory vyvolali u materialistu a empirika Priestleyho zápornú reakciu. Staví sa na Lockeovo stanovisko a tvrdí, že všetky oné viery, inštinky a pod. prichádzajú zvonku. „Všetchny instinktivní principy . . . jsou ve skutečnosti získané a nejsou ničím jiným než mnoha různými případy

starého a dobře známého principu *asociace idejí*.“

Taký je stručný prierez gnozeológiou Priestleyho. *Vybrané spisy* sú doplnené štúdiou P. Kovályho, ktorá hodnotí Priestleyho filozofické názory a štúdiou M. Teicha, zaoberajúcou sa jeho prírodovedeckými náhľadmi.

T. Münz